VYBRANÉ MIMOPRODUKČNÉ FUNKCIE POĽNOHOSPODÁRSTVA V NITRIANSKOM KRAJI

Jana Némethová, Eva Melišková

Abstract

In this paper we deal with the implementation of the European model of multifunctional agriculture in the case of Nitra Region. Emphasis is placed on the promotion of non-productive functions of agriculture - mainly landscaping and recreational functions.

Keywords: Nitra region, non-productive functions of agriculture

Úvod

Európsku únia posledné roky presadzuje model multifunkčného poľnohospodárstva. Tento model predpokladá zameranie agrárnej politiky, ktorá sleduje ciele odvíjajúce sa od výrobných aktivít poľnohospodárstva, ako aj ciele súvisiace s plnením ďalších úloh, ktoré vykonáva v prospech celej spoločnosti. Sú to ciele súvisiace s ochranou a obnovou prírodných zdrojov, so zachovaním zamestnanosti a osídlenia vidieckeho priestoru, zachovaním kultúrneho rázu krajiny a pod. Rozvoj multifunkčného poľnohospodárstva priaznivo pôsobí na životné prostredie, zvyšuje životnú úroveň obyvateľstva a kvalitu života na vidieku.

Teoreticko-metodické východiská problematiky

Poľnohospodárstvo je jedna z najdiskutovanejších oblastí európskej politiky. Spoločná poľnohospodárska politika (SPP) je supranacionálna politická oblasť EÚ. Patrí k najdôležitejším politickým oblastiam EÚ a pohlcuje najväčšiu časť jej rozpočtu, približne 45 %. SPP obsahuje množstvo ustanovení a mechanizmov, ktoré riadia výrobu a spracovanie poľnohospodárskych výrobkov a obchodovanie s nimi (www.europskaunia.sk). V súčasnosti sa ťažiskom SPP stáva vidiecky rozvoj. SPP bola založená Rímskou zmluvou v roku 1957. Rozpoznanie multifunkčného charakteru poľnohospodárstva bolo predmetom summitu v Rio de Janeiro v roku 1992. Krajiny OECD rozšírili spomínanú ideu v roku 1998 v ministerskom komuniké, kde sa pod multifunkčným rozumie poľnohospodárstvo, ktoré má jednu alebo viac funkcií okrem primárnej úlohy produkcie potravín. Okrem tejto primárnej funkcie formuje vzhľad krajiny, poskytuje environmentálne výhody (ako uchovanie prírodného prostredia, trvalo udržateľné hospodárenie s obnoviteľnými prírodnými zdrojmi a ochrana

biodiverzity) a prispieva k socio-ekonomickému oživeniu mnohých vidieckych oblastí.

Buchta (1995) uvádza, že poľnohospodárstvo plní tieto základné funkcie: vyživovaciu, ekonomickú, sociálnu, ekologickú, krajinotvornú a sídelnú. Vyživovacia funkcia súvisí s prijatím filozofie potravinovej dostatočnosti, s mierou a spôsobom využiteľnosti potenciálu krajiny. Ďalší autori Demo, Bielek, Hronec (1999) sú názoru, že poľnohospodárstvo v súčasnosti plní okrem produkčnej funkcie minimálne ďalšie dve a to krajinotvornú a sociálnu funkciu, ktoré sú základom trvalo udržateľného poľnohospodárstva.

V príspevku sa zaoberáme analýzou vybraných mimoprodukčných funkcií poľnohospodárstva Nitrianskeho kraja. Predmetom záujmu sú funkcie krajinotvorná a rekreačná. Pri skúmaní uvedenej problematiky sme využili v celom príspevku metódu analýzy. Metóda geografickej komparácie bola použitá napr. pri porovnávaní výmery poľnohospodárskej pôdy, ekologicky obrábanej pôdy a veľkosti chránených území v Nitrianskom kraji. Ostatné metódy spracovania príspevku sú grafická a štatisticko-matematická.

Krajinotvorná funkcia poľnohospodárstva v Nitrianskom kraji

Pri zabezpečení krajinotvornej funkcie poľnohospodárstva odporúčajú autori Demo, Bielek, Hronec (1999) poľnohospodárom, aby boli spoluzodpovední za stav a utváranie vidieckej krajiny a za spôsob jej využívania. Poľnohospodári by mali brať do úvahy určité minimálne štandardy zabezpečujúce udržateľné využívanie zdrojov a tým predchádzať k znečisťovaniu životného prostredia. Používanie priemyselných hnojív a pesticídov v poľnohospodárstve výrazne ovplyvňuje celkový stav životného prostredia. Hnojenie predstavuje jedno z agrotechnických opatrení, ktoré vzhľadom na povahu hnojiva ovplyvňuje rastlinu (prísun živín), pôdu (obsah humusu, obsah živín, hodnotu pH, obsah znečisťujúcich látok a pod.), vodu (napr. obsah znečisťujúcich látok v nej a pod.) a ovzdušie (emisiami plyných zlúčenín dusíka a uhlíka sa podieľa na vytváraní a zosilňovaní skleníkového efektu). Spotreba priemyselných hnojív a pesticídov v poľnohospodárstve SR v porovnaní s rokom 1990 výrazne poklesla. Pokles súvisí predovšetkým s reštrukturalizáciou poľnohospodárskej výroby po roku 1989, nárastom cien vstupov do poľnohospodárstva, znižovaním dotácií do poľnohospodárstva a pod.

Hlavne po roku 1990 sa stále viac začína presadzovať moderný systém hospodárenia, ktorý nepoužíva syntetické pesticídy a hnojivá a produkuje kvalitné a zdravé bioprodukty. V súlade s princípmi a dodržiavaním zásad ekologického poľnohospodárstva môžeme povedať, že tento spôsob hospodárenia je šetrnejší k prírode, zachováva ekologickú stabilitu krajiny a chráni prírodu pre voľne žijúce druhy rastlínstva a živočíšstva. Vo vývoji ekologického poľnohospodárstva (EP) na Slovensku od jeho vzniku v roku 1991 po súčasnosť pozorujeme postupný nárast

poľnohospodárskej pôdy zaradenej do systému EP, s čím súvisí i nárast percentuálneho podielu pôdy v EP z celkového poľnohospodárskeho pôdneho fondu. Vývoj výmery poľnohospodárskej pôdy v ekologickom poľnohospodárstve dokumentuje graf 1.

Graf č. 1: Výmera poľnohospodárskej pôdy v ekologickom poľnohospodárstve v SR

Graph 1: Area of agricultural land in ecologic agriculture in Slovakia

Zdroj: MP SR, 2010

V grafe 1 môžeme pozorovať štyri etapy vývoja ekologického poľnohospodárstva na Slovensku. Od roku 1991 až do roku 1996 bola výmera poľnohospodárskej pôdy pomerne vyrovnaná. V období rokov 1997 až 2001 došlo k miernemu nárastu výmery pôdy v ekologickom poľnohospodárstve. Následne v roku 2002 môžeme pozorovať mierny pokles a napokon od roku 2004 opätovný nárast výmery poľnohospodárskej pôdy v ekologickom poľnohospodárstve, čo súvisí s väčším záujmom zo strany poľnohospodárov o tento spôsob hospodárenia na pôde v dôsledku vstupu SR do Európskej únie.

V Nitrianskom kraji v roku 2008 sa ekologickým poľnohospodárstvom zaoberá 33 subjektov, čo predstavuje z celkového počtu 349 ekologických subjektov na Slovensku iba 9,5 %. Prehľad o ich právnej forme a počte v jednotlivých okresoch uvádza tabuľka 2. V najväčšej miere sa ekologickým poľnohospodárstvom v kraji zaoberajú samostatne hospodáriaci roľníci (SHR), ktorých počet je takmer polovica. Z kraja sa vo zvýšenej miere ekologické poľnohospodárstvo presadzuje v okresoch Levice (17 subjektov) a Nové Zámky (9 subjektov), kde je najviac ekologických subjektov. V okrese Šaľa a Topoľčany sa subjekty hospodáriace ekologickým spôsobom nenachádzajú.

V Nitrianskom kraji je do systému ekologického poľnohospodárstva zapojených 4 583,45 ha poľnohospodárskej pôdy (tab. 3). Značná časť sa využíva ako orná pôda (98 %). Na sady a vinice sa využíva iba 1,6 % z ekologickej poľnohospodárskej pôdy v kraji. Zvyšok je určený na trvalé trávne porasty. Najviac ekologickej poľnohospodárskej pôdy je v okrese Komárno (2 341,48 ha) a v okrese Levice (1 839,70 ha). V okresoch Šaľa a Topoľčany sa poľnohospodárska pôda ekologickým spôsobom nevyužíva.

Tab. č. 2: Subjekty ekologického poľnohospodárstva v Nitrianskom kraji v roku 2008

Table 2: Subjects of ecologic agriculture in the Nitra region in 2008

Právna forma	Nitriansky kraj	v tom okres						
		Komárno	Levice	Nitra	Nové Zámky	Šaľa	Topoľčany	Zlaté Moravce
spol. s.r.o.	10	3	4	2	0	-	-	1
družstvo	7	1	1	0	5	-	-	0
SHR	16	0	12	0	4	-	-	0
spolu	33	4	17	2	9	-	-	1

Zdroj: www.uksup.sk, 2010

Tab. č. 3: Štruktúra poľnohospodárskej pôdy v systéme ekologického poľnohospodárstva v Nitrianskom kraji v roku 2008

Table 3: Structure of agricultural land in the system of ecologic agriculture in the Nitra region in 2008

Druh pôdy	Nitriansky kraj	v tom okres						
	(v ha)	Komárno	Levice	Nitra	Nové Zámky	Šaľa	Topoľčany	Zlaté Moravce
orná pôda	4 491,63	2 326,98	1 812,79	256,26	93,61	-	-	1,99
Sady a vinice	73,97	14,5	26,91	32,56	-	-	-	-
trvalé trávne porasty	17,85	-	-	17,85	-	-	-	-
spolu	4 583,45	2 341,48	1 839,70	306,67	93,61	-	-	1,99

Zdroj: Pôdohospodárska platobná agentúra, 2010

Krajina v Nitrianskom kraji má poľnohospodársky charakter, pre plnenie krajnotvornej funkcie v území je dôležité poznať i zastúpenie chránených území v kraji, ktoré zvyšujú ekologickú stabilitu územia. Nitriansky kraj sa vyznačuje vysokým stupňom zornenia zhruba 90 %, čo tiež neprispieva k zvyšovaniu ekologickej stability v krajine. To znamená, že je v sledovanom území minimálne zastúpenie trvalých kultúr a trvalých trávnych porastov. Poľnohospodárstvo trvalo udržateľné, ktoré plní okrem produkčnej funkcie tiež mimoprodukčné funkcie je možné uskutočňovať len v krajinnom priestore, ktorý si udržuje svoju vnútornú stabilitu. Tá je podmienená existenciou ekologicky stabilných prvkov v krajine ako sú medze, remízky, brehové porasty a pod.

Postavenie Nitrianskeho kraja v rámci SR z hľadiska chránených území sa nachádza v tab. 4. Spomedzi krajov Slovenska sa najviac chránených území nachádza v Banskobystrickom (295), Prešovskom (247) a Žilinskom kraji (213). Nitriansky kraj je tak so 192 chránenými územiami na štvrtom mieste na Slovensku. V kraji je najviac území európskeho významu (59), chránených areálov (51) a prírodných rezervácií (40).

Tab. č. 4: Chránené územia Slovenskej republiky

Tab. 4: Protected areas of the Slovak Republic

Chránené územia	SR	Bratislavský kraj	Trnavský kraj	Trenčiansky kraj	Nitriansky kraj	Žilinský kraj	Banskobystrický kraj	Prešovský kraj	Košický kraj
národná prírodná rezervácia	231	9	8	12	14	57	34	57	40
prírodná rezervácia	386	21	23	51	40	38	86	80	47
národná prírodná pamiatka	57	1	1	3	0	17	8	4	23
prírodná pamiatka	248	7	23	67	19	35	50	32	15
chránený areál	156	17	26	4	51	12	34	7	5
chránený krajinný prvok	56	56	0	0	0	0	0	0	0
chránené vtáčie územie	58	5	11	5	9	5	7	7	9
územie európskeho významu	382	39	27	25	59	49	76	60	47
spolu	1 574	155	119	167	192	213	295	247	186

Zdroj: www.sopsr.sk, www.enviportal.sk, 2010

V tab. 5 môžeme pozorovať, že v Nitrianskom kraji výmera chránených území tvorí necelé 1 % z celkovej rozlohy kraja, naopak poľnohospodárska pôda predstavuje až 73,9 % rozlohy Nitrianskeho kraja. Podobne je to i vo všetkých okresoch kraja. Najväčšie rozlohy chránených území majú okresy Komárno (1 524,2 ha) a Nové Zámky (1 276,0 ha). Najväčšie podiely výmery poľnohospodárskej pôdy sú v okresoch Šaľa (83,2 %) a Nové Zámky (80,3 %). Najväčší podiel ekologicky obrábanej pôdy z poľnohospodárskej pôdy má okres Komárno (2,7 %) a Levice (1,6 %). Z tab. 5 je zrejmé, že výmera poľnohospodárskej pôdy, ktorá je využívaná ekologickým spôsobom, je minimálna (4 583,45 ha) v porovnaní s celkovou výmerou poľnohospodárskej pôdy v Nitrianskom kraji (468 670 ha). Z toho vyplýva, že aj naďalej sa poľnohospodárstvo viac orientuje na vyššiu produkciu a výnosy na úkor ochrany krajiny.

Tab. č. 5: Porovnanie výmery chránených území a území využívaných pre poľnohospodárstvo v okresoch Nitrianskeho kraja v roku 2008

Table 5: Comparison of an area of protected areas and territories used for agriculture in the districts of the Nitra region in 2008

Okres	chránené územia		poľnohospodárska pôda				celková výmera pôdy
	v ha	%	v ha	%	z toho v EP		v ha
					v ha	v %	
Komárno	1 524,20	1,4	86 476	78,6	2 341,48	2,7	110 014
Levice	687,6	0,4	112 404	72,5	1 839,70	1,6	155 114
Nitra	245,7	0,2	68 164	78,3	306,67	0,4	87 073
Nové Zámky	1 276,00	0,9	108 103	80,3	93,61	0,1	134 706
Šaľa	34,9	0,1	29 616	83,2	-		35 590
Topoľčany	179,1	0,3	37 729	63,1	-		59 768
Zlaté Moravce	248,5	0,5	26 178	50,2	1,99	0,0	52 118
Nitriansky kraj	4 196,00	0,7	468 670	73,9	4 583,45	1,0	634 383

EP – ekologické poľnohospodárstvo

Zdroj: www.enviroportal.sk, 2010

Rekreačná funkcia poľnohospodárstva v Nitrianskom kraji

Rekreačná funkcia poľnohospodárstva v podobe agroturistiky má veľký potenciál uplatnenia vo všetkých vidieckych sídlach, ktoré majú rozvinutú

poľnohospodársku činnosť nielen v Nitrianskom kraji, ale aj v iných regiónoch Slovenska.

Agroturistika na Slovensku je vo všeobecnosti považovaná za súčasť cestovného ruchu. Preto aj jej prevádzkovanie sa riadi právnymi predpismi platnými pre cestovný ruch. Patria do nej turisticko-rekreačné služby, ktoré poskytujú výhradne agropodnikatelia ako doplnkové služby v rámci svojej základnej poľnohospodárskej činnosti. Základnými agroturistickými službami sú ubytovanie vo vidieckom prostredí, domáce gazdovské stravovanie a všetky turisticko-rekreačné služby súvisiace s poľnohospodárskou činnosťou.

Keďže existuje súkromné a družstevné poľnohospodárstvo, delí sa i agroturistika na gazdovskú a družstevnú. V prípade gazdovskej agroturistiky sú poskytované služby u gazdov v rámci ich gazdovských hospodárskych dvorov alebo hospodárstiev, zatiaľ čo v prípade družstevnej agroturistiky poskytujú služby poľnohospodárske družstvá spravidla vo svojich turisticko-rekreačných zariadeniach alebo agroturistických penziónoch. Oba druhy agroturistiky sú pre agropodnikateľov prostriedkom pre priamu realizáciu svojich produktov na trhu cestovného ruchu (www.agritourism.sk).

V Nitrianskom kraji ponúkajú agroturistické služby viaceré subjekty v rôznych oblastiach poľnohospodárskych činností napr. poľnohospodárske práce (Penzión Stará Lipa v Demandiciach, Farkas centrum Želiezovce), chov hospodárskych zvierat (Agroland Klasov), lov zveri (Zámok Malé Vozokany), zber plodín (Chalupa Emeseházy v obci Búč) alebo ľudové remeslá (Ovopuk s.r.o. Pukanec), prehliadky výrobných prevádzok (Nonius Nový Tekov), v neposlednom rade gastronomická ochutnávka a rekreačná jazda na koňoch (Penzión u Anny v Žemberovciach). V Nitrianskom kraji sa stáva pre turistov viac atraktívnejšia gazdovská agroturistika.

V rámci služieb v agroturistike spojených s vinárstvom využíva Nitriansky kraj svoju polohu na rozhraní troch vinohradníckych oblastí. Na severe kraja, na výbežkoch pohoria Trábeč a na severnom okraji Podunajskej nížiny sa rozprestiera Nitrianska vinohradnícka oblasť. Patrí do nej 9 vinohradníckych rájov od povodia Váhu až po Levice a to Šintavský, Radošinský, Nitriansky, Zlatomoravecký, Vrábelský, Žitavský, Želiezovský, Tekovský a Pukanec. V južnej časti Podunajskej nížiny, v povodí rieky Dunaj a v dolnej časti povodia rieky Hron sa rozprestiera Južnoslovenská vinohradnícka oblasť, ktorá sa skladá z 8 vinohradníckych regiónov, Šamorínskeho, Dunajskostredského, Galantského, Palárikovského, Komárňanskeho, Hurbanovského, Strekovského a Štúrovského. Na východe územia zasahuje tretia vinohradnícka oblasť a to Strednoslovenská s regiónmi Ipel'ským a Hontianskym (Dubcová a i., 2008).

Z uvedených možností podnikania subjektov môžeme konštatovať, že Nitriansky kraj disponuje významným potenciálom pre rozvoj agroturistiky, čo súvisí s rozvinutou poľnohospodárskou výrobou v kraji, a takisto má predpoklad i pre ďalšie aktivity spojené s touto formou cestovného ruchu napr. účasť na

vinobraní, návšteva vinných pivníc spojená s ochutnávkou vín, účasť na gazdovských dvoroch spojená so starostlivosťou o hospodárske zvieratá, jazda na koňoch, príprava miestnych špecialít a pod.

Záver

Krajina v Nitrianskom kraji má poľnohospodársky charakter, s pomerne nízkym stupňom ekologickej stability. Je tu relatívne nízke zastúpenie chránených území. Sledované územie sa vyznačuje veľmi intenzívnou poľnohospodárskou výrobou s vysokým stupňom zornenia, preto má požiadavka na poľnohospodárstvo zabezpečiť krajinotvornú funkciu a tým zvýšiť ochranu krajiny a jej ekologickú stabilitu značný význam. Svoj význam pri plnení krajinotvornej funkcie má aj nárast ekologicky obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy v rámci jednotlivých krajov Slovenska. V systéme ekologického poľnohospodárstva síce nie sú príliš veľké výmery poľnohospodárskej pôdy, no je predpoklad, že s trendom nárastu pôdy v tomto systéme obhospodarovania pôdy na Slovensku bude stúpať výmera ekologickej poľnohospodárskej pôdy i v Nitrianskom kraji. Vzhľadom k tomu význam krajinotvornej funkcie v Nitrianskom kraji a v celej SR bude určite postupne narastať.

Poľnohospodárske subjekty majú v súčasnosti priestor podnikat' i v nepoľnohospodárskych činnostiach súvisiacich s poskytovaním rôznych služieb, spracovaním poľnohospodárskych surovín alebo majú možnosť poskytovať rekreačné služby súvisiace najmä s agroturistikou alebo vidieckym cestovným ruchom. Na rozdiel od krajinotvornej funkcie, ktorá je významná vo všetkých prírodných podmienkach (v nížinatých alebo horských oblastiach), v podmienkach Slovenska sa uplatňuje viac rekreačná funkcia najmä v horských, menej produkčných regiónoch Slovenska. Nitriansky kraj je vysokoprodukčným regiónom Slovenska, je intenzívne využívaný pre poľnohospodársku výrobu a jeho hlavná produkčná funkcia je významná z celoslovenského hľadiska a preto sa nepredpokladá zvyšovanie rekreačnej funkcie v tomto regióne.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantového projektu: VEGA 1/0574/08 - Zmeny využívania krajiny obvodu Nitry a perspektívy jeho rozvoja v kontexte vývoja spoločensko-ekonomických a prírodných podmienok.

Literatúra

Buchta, S. 1995. Súčasný pomery slovenského vidieka. In: Zborník referátov VI. valného zhromaždenia SAPV. Nitra : SAPV, 1995, Zborník č. 3, s. 34 - 41.

Demo, M. – Bielek, P. – Hronec, O. 1999. Trvalo udržateľný rozvoj : život v medziach únosnej kapacity biosféry. 1. vyd. Nitra : SPU, 1999. 400 s. ISBN 80-7137-611-6

Dubcová, A. a i. 2008. Geografia Slovenska. Nitra : UKF, 2008. 351 s. ISBN 978-80-8094-422-3

<http://enviroportal.sk/>

<http://www.europskaunia.sk/>

<http://www.sopsr.sk/>

<http://uzemia.enviroportal.sk/>

<http://www.uksup.sk/>

<http://www.agritourism.sk/>

Interné materiály Ministerstva pôdohospodárstva SR, 2010

Interné materiály Pôdohospodárskej platobnej agentúry, 2010

Paška, Ľ. 2000. Manažment výroby. 1. vyd. Nitra : SPU, 2000. 182 s. ISBN 80-7137-799-6

THE SELECTED NON-PRODUCTIVE FUNCTIONS OF AGRICULTURE IN NITRA REGION

Summary

Landscape in the Nitra region has agricultural character with low ecological stability. The region has relatively low representation of protected areas. Although the requirements on agriculture to ensure the landscape function and improve the ecological stability of the landscape, is significant. As for the implementation of landscaping function, the increasing of the eco-agricultural land in the individual regions of Slovakia has also its importance. The importance of this function in the region will certainly increase. Agricultural subjects have the space to operate also in non-agricultural activities related to providing of various services, processing of agricultural products, or to provide recreational services related to agro-tourism or rural tourism. In Slovakia, it seems that recreational function, mainly in less productive regions of Slovakia, is more effectively fulfilled. Nitra region, a highly- productive region of Slovakia, is intensively used for agricultural production and its production function is significant on a national scale.

RNDr. Jana Némethová, PhD., Mgr. Eva Melišková

Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF

Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra

E-mail: jnemethova@ukf.sk